

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ ВВНЗ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Рудь К.В.

ORCID ID: 0009-0002-3110-8383

слухач Навчально-наукового інституту воєнної історії
Національний університет оборони України, Україна

Анотація. У статті автор ставить провідним завданням розглянути загальний зміст понять: «психологічний час особистості», «гендерна ментальність» та дослідити специфіку особистісного переживання психологічного часу курсантами вищого військового навчального закладу (далі ВВНЗ). Провідним вектором дослідження є встановлення специфіки формування розуміння плину та трансформації психологічного часу особистості в контексті гендерної ментальності через призму війни та визначення провідних маркерів, що є властивими в змісті адаптації курсантів ВВНЗ до нових умов оточуючої дійсності. Проведення не лише теоретичного, але й практичного дослідження сприятиме систематизації раніше набутих знань та, водночас, запровадить новий вектор розробки проблематики з урахуванням актуальної ситуації, дозволивши оптимізувати практичні та правові аспекти формування гендерної ментальності в Збройних Силах України відповідно до передових світових стандартів.

Ключові слова: адаптація, психологічний відклик на події, гендерна ментальність, емоційний інтелект, збройний конфлікт, психологічний час.

Постановка проблеми. Дослідження взаємин людини та часу стають все більш актуальними для вітчизняної науки у зв'язку із сучасними тенденціями – прискоренням темпу життя, високою мірою невизначеності життєвих ситуацій, підвищенням вимог до організації часу людиною з боку суспільства. Особливий інтерес становить проблема психологічного часу курсантів ВВНЗ з урахуванням специфіки гендерної ментальності.

Беззаперечно, учасники бойових дій виконують свої військово-професійні завдання в екстремальних умовах, найчастіше ризикуючи власним життям, відповідно, важливо розуміти та формувати уявлення щодо розуміння індивідуальних-психологічних рис кожної особистості. Розвиток особистісних особливостей військовослужбовців здійснюється у часі та з «тимчасовим» змістом його життя. При цьому предметом, матеріалом, який формує їх особистісні особливості, виступають не лише психологічні змісти, «прив'язані» до актуального (справжнього) моменту, але й до минулого, і до майбутнього життєвого досвіду [1, с. 65]. Ю. Клименко зазначає, що найчастіше, військовослужбовці – після виконання військово-професійних завдань, «застряють» у певному періоді часу, «живучи минулими подіями», що негативно впливає на майбутнє цієї категорії професіоналів, на їхні особистісні особливості [3, с. 66].

Водночас, зважаючи на специфіку розуміння власного «Я», варто звертати увагу на «сильні сторони» людини, що реалізуються у векторі гендерної ментальності – наприклад Т. Марценюк наголошує, що відбувається певний гендерний розподіл/перерозподіл різноманітних суспільно-соціальних сфер активності

особистості [4, с. 35]. Так, дівчата (жінки) є більш емоційними, сконцентрованими, уважними; натомість хлопцям (чоловікам) властиве стратегічне, аналітичне мислення, орієнтованість на «розум», а не на почуття [4, с. 36].

Врахування фемінінних та маскуліनних рис є важливим в екстремальних ситуаціях, коли військовослужбовцю потрібно оцінити ситуацію (відповідно до актуального плину подій) та ухвалити правильне (оптимальне) рішення, яке б призводило до виконання мети й завдань без супутніх втрат та витрат. Таким чином, важливо формувати у курсантів ВВНЗ усвідомлене розуміння власного психологічного часу та вибудовувати певні вектори діяльності, що мають бути спрямовані на самореалізацію та адаптацію до актуальних подій з урахуванням власної гендерної ментальності [6, с. 42].

Ступінь розробленості проблематики. Феномен переживання психологічного часу особистості окреслено в працях:

- теорії «модель пам'яті на зміни» (Ж. Гюйо – П. Фресс – Р. Блок.) [13].
- дослідження А. Полуніна про уявлення тріади «минуле – теперішнє – майбутнє» як низки подій в контексті трансформації реальності суб'єктивного сприйняття людини [7].
- Мангелс досліджував психологічні відмінності чоловіків і жінок [12].
- в працях Л. С. Кобилянської, Т. О. Марценюк, Т. М. Мельник, відзначалося, що чим раніше відбувається формування та реалізація гендерних установок, тим легше відбувається адаптація особистості до умов дійсності [4;5].

Метою статті є розкриття сутності та змісту реалізації гендерної ментальності та визначення відчуття психологічного часу особистості в умовах навчання у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу.

Феномен плину та сприйняття часу, був за залишається наразі одним із найважливіших та значущих аспектів дослідження, що зумовлює розуміння «причинно-наслідкових» зв'язків, особливості поведінки, дій, вчинків.

Важливо розуміти перехід від категорії сприйняття часу до психологічної категорії суб'єктивного часу особистості та дослідження його за окремими загально-психологічними векторами:

1. сприйняття, переживання, усвідомлення часу, неусвідомлювані компоненти;
2. розширене трактування психологічного часу як соціального часу, тобто як явища, що має не лише біопсихічну, а й біопсихосоціальну природу;
3. визначення орієнтирів, механізмів розвитку мотиваційнорегулятивного потенціалу психологічного часу особистості, проектування відповідних організаційних форм;
4. розкриття темпоральної сутності особистості, визначення її ролі як організатора, координатора часу, інтеграція понять «особистість» і «час»;
5. обґрунтування єдності особистості як відкритої системи та Всесвіту, що здатна до породження особистісного часу, його розширення, примноження, прискорення або уповільнення, зрештою – вільного ставлення до часу та вільного вибору майбутнього [7, с. 21].

П. Фресс, Ж. Піаже та інші автори вивчали суб'єктивне відображення об'єктивного часу в вигляді образу тривалості, вродженого почуття часу, здатності до усвідомленої оцінки часу. К. Вьєрордт сформулював закон, згідно з яким короткі інтервали часу переоцінюються, а довгі недооцінюються [12].

П. Фресс вважав, що в залежності від тривалості інтервалів слід розрізняти сприйняття та оцінку часу. Він експериментально довів, що все, що відноситься до інтервалу менше 2 секунд, людиною сприймається, а все, що більше – тільки

оцінюється [13]. Ж. Піаже була розроблена оригінальна концепція психологічного часу, основним поняттям якої є власна одиниця часу. Для кожного психологічного типу, а їх автор виділив п'ять, існує особливий індивідуальний квант часу, за допомогою якого люди конструюють власну картину подій свого життя [13].

Можливо дійти висновку, що психологічний час формується на підставі переживання особистістю детермінаційних зв'язків між основними подіями її життя. Ними можуть бути будь-які зміни в умовах життя людини, її внутрішньому світі, сім'ї, побуті, навчанні, дозвіллі [1].

Вважаємо за необхідне розглянути специфіку вимірювання часу в порівнянні моделі «минуле-сучасне-майбутнє» [7, с. 98].

1. Інтерпретація сучасного неможлива також без наявності зв'язку з минулим. Інакше кажучи, сприйняття сьогодення залежить від загального контексту життя, в якому уособлено певну картину життєвого шляху особистості. Така усвідомлювана модель вибудови власного вектору реалізації є продуктом цілісного сприйняття «Я» у точці «тут» та «зараз», що дає можливість аналізувати події минулого та вибудовувати стратегічну мету у передбачуваному майбутньому.

Підтвердження цієї концепції було реалізовано дослідниками, зокрема, проведено опитування сносом визначення уявлень особистості стосовно сформованості усвідомленого розуміння «теперішнього часу». За результатами, отримано такі дані:

- було названо 345 подій, з них 263 події, що становить 76% із загальної кількості, мали окреслене датування у часі (учасники називали дату «початку» та «завершення» події). Із зазначених подій, у 18% випадків – початок та завершення події були зафіксовані у минулому; у 4% випадків – початок та кінець події визначаються у майбутньому;

- у більшості випадків – подія мала початок у минулому, а завершення очікувалося у найближчому майбутньому (час найближчої перспективи) – події знаходяться у часі реалізації.

- близько 22% подій не мали окресленої дати початку та завершення події [7, с. 234].

Таким чином, дослідники дійшли висновку, що кожна людина, шляхом усвідомлення власного життєвого шляху та розуміння плину часу, має можливість:

- артикулювати минуле, визначати спогади, формувати найважливіші пам'ятки;
- окреслювати перспективи сьогодення та не дозволяти окремим спогадам формувати перспективу майбутнього;
- формувати усвідомлене планування та стратегічне планування перспективного майбутнього [1, с. 87].

У чомусь схожу картину сприйняття часової перспективи виявлено у інвалідів. Як виявилось, інваліди відрізняються нездатністю оглядати далеку життєву перспективу, у них «біографічна короткозорість». О. Бакаленко приходить до думки, що чим далі людина здатна заглянути в своє майбутнє, тим більше у не виражені здібності до трансформації життя [1, с. 67].

Встановлено, що важливо враховувати співвідношення переживання минулого, сучасного та майбутнього, а також характеру, темпераменту особистості у змісті діяльності.

Згідно з результатами досліджень та думок фахівців, зокрема Г. Бондерева, висвітлюються такі етапи перебігу відчуттів особистості в період військових дій, що візуалізовано нами на рисунку 1.:

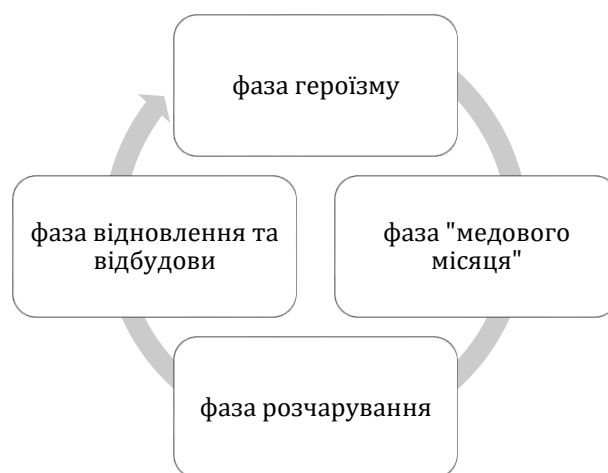

Рис. 1. Візуалізація фаз реагування особистості на військові дії [2]

Стисло окреслюючи кожна з фаз та надаючи характеристику, вважаємо за необхідне виокремити такі особливості:

1. Фаза героїзму, триває від кількох годин до кількох діб (не більше чотирьох) та бере початок після складних, екстремальних подій. Провідними її маркерами є: реалізація героїчної поведінки, спрямованість на захист інших, готовність до самопожертви та орієнтованість на перемогу у найближчому майбутньому. На цьому етапі відбувається об'єднання людей у спільноти, реалізуються спільні ідеї, прагнення, формується концепт довготривалої спільної взаємодії.

2. Фаза «медового місяця» – формується у перший тиждень після початку небезпечної ситуації. Формується необхідність не лише у обговоренні, але й функціонуванні вектору спільної діяльності. Починає реалізовуватися психологічна підтримка, працюють волонтерські організації. Таким чином реалізується потреба у гуртуванні, бажанні докласти спільних зусиль для виправлення ситуації, яка є небезпечною.

3. Фаза розчарування, реалізується у перший місяць після небезпечних подій: втрачаються «мрії» та «ілюзії», виникає потреба у задоволенні базових потреб (харчування, безпеки). Невизначеність ситуації породжує тривогу, конфлікти, інциденти, проявляються найбільш негативні особистісні риси.

4. Фаза відбудови, настає через «невизначений етап» та реалізується у формуванні віри в найкраще, пошуку стратегії вирішення пріоритетних проблем. Люди зосереджуються на процесі творіння та відбудови [2, с. 73–78].

В такій ситуації вбачається важливість становлення здатності та компетенції особистості до керування власними емоціями. Людина, яка не вміє керувати своїми емоціями, є емоційно незрілою. У міру своєї зрілості, кожен із нас повинен навчитися емоційної інтелігентності, тобто здатності без праці стримувати ті чи інші емоції. Доросла розвинена особистість повинна знати, як навчитися керувати своїми емоціями, і застосовувати це знання на практиці.

Від емоційного стану залежить розумова діяльність, участь у різних сферах суспільного життя. Основне завдання тут полягає в тому, щоб зрозуміти та навчитись правильно керувати своїми емоціями, тобто розвинути свій емоційний інтелект.

Варто усвідомлювати що з професійної точки зору, ментальність, зокрема українських військовослужбовців та курсантів, ґрунтується на кількох визначальних аспектах:

1. Розуміння власної професійної ідентичності власного «Я» та місця власного в

історії і формування в умовах нагального розв'язання актуальних проблем [2].

2. Національна ментальність формується та реалізується у векторі світового культурного та регіонального культурного дискурсів, відповідно зважаючи на специфіку професійної реалізації військовослужбовців наголосимо що їх професійна ментальність формується та реалізується в умовах, як професійного, так і соціокультурного середовища в структурі певної військової організації та Збройних Сил України загалом [6].

Окремо слід розуміти яким чином аналіз певних соціально-психологічних аспектів, що детермінують та реалізують хід певних трансформацій в умовах розвитку сучасної України формує певну суспільну свідомість, яка відбиває та віддзеркалює існуючі гендерні трансформації у змісті ментальності що є безпосередньо актуальними в будь-яких поворотних етапах історичного розвитку будь-якої країни [9, с. 305].

За результатами емпіричного дослідження нами отримані такі результати:

«Опитувальник статевих ролей» Сандри Бем (BSRI).

За шкалами були отримані такі показники:

– висока маскулінність, низька фемінінність – маскулінний тип – у 100% чоловіків та у 12% жінок;

– низька маскулінність, висока фемінінність – фемінінний тип – у чоловіків не виявлено, у жінок – 88%.

Заважаючи на попередні результати:

– жінки з маскулінним типом: більш схильні до ризику, гарно адаптуються до змін, орієнтовані на кар'єрний розвиток та позитивно ставляться до викликів;

– жінки за фемінінним типом: більш емоційні, менш схильні до ризику, важко переносять зміну обставин, є ініціативними.

Жінкам важливо активізувати потреби в діяльності (допомагати у виявленні професійних здібностей, задатків;

Важливо формувати у чоловіків перспективи, що динамічно розвиваються – ближню, середню та далеку; спільно з колегами аналізувати прямі та побічні результати та наслідки діяльності.

За «Шкалою самовизначення» отримані такі результати серед юнок (45% випробуваних) та юнаків (55% випробуваних), з інтерпретації яких встановлено, що:

– Для юнаків ієрархія позитивних аспектів є такою: стабільність життя, професійний розвиток, створення родини та розкриття власного творчого потенціалу;

– Для юнок, особливість ієрархії позитивного полюсу є: стабільність життя та створення родини, що є провідними аспектами; надалі – кар'єра та професійний розвиток, фінансова стабільність; творчий розвиток.

Позиція «Негативний полюс» становить такі положення у випробуваних:

В інтерпретації можливо дійти висновку:

– Для юнаків – провідними ризиками є безробіття та неможливість розвитку; відсутність родини та втрата усталеної взаємодії також є важливими;

– Для юнок провідними є чинник самотності та втрати зв'язків з родиною та близькими; відсутність розвитку особистості та безробіття.

З оцінки актуального стану та результатів попереднього розвитку (2021 та 2024 роки), усі випробувані продемонстрували проміжні результати - загалом 75% випробуваних демонструють, що знаходяться на «середньому, проміжному ступені», проте, близько 83 % випробуваних орієнтовані на досягнення «позитивного полюсу», або максимального до нього наближення у перспективі майбутніх трьох років, що

висвітлює оптимістичну позицію щодо побудови вектору власного життя. 17 % зазначили, що не впевнені у досягненні «позитивного полюсу» у найближчі три роки через низку причин (економічна нестабільність, родинні проблеми тощо), проте, вони впевнені у тому, що й не наблизяться до «негативного полюсу» а будуть шукати стратегії власного розвитку.

Згідно з отриманими даними, курсанти з невеликим досвідом розуміння власного психологічного часу та гендерної ментальності, меншою мірою вдаються до аналізу проблеми, ніж до інших способів подолання негативних ситуацій. Проте всі способи подолання труднощів, окрім копінг-стратегії «Пошук винних», не перевищують показників норми. У досвічених та обізнаних у специфіці розуміння власного психологічного часу та гендерної ментальності осіб реалізуються бажані способи подолання, також перебувають у діапазоні норм опитувальника.

Підбиваючи підсумки отриманих результатів за усіма методиками, нами отримано такі результати за кожною групою та загалом, встановлено такі особливості:

1. Курсанти-юнаки є більш адаптованими, самостійними та відповідальними.

2. Курсантки-юнки частіше долають труднощі за допомогою проблемно-орієнтованих копінг-стратегій (розуміння проблеми, здатності до емпатії). Крім того, ми можемо спостерігати подолання труднощів суб'єктами із самостійністю за допомогою активізації внутрішніх ресурсів та залучення соціальної підтримки.

3. Курсанти-юнаки більш схильні до подолання, прийняття відповідальності та самоконтролю. Також, в результаті проведеної діагностики ми можемо спостерігати прояви позитивної категоризації складної ситуації – вони зделільшого зданті трансформувати негативну ситуацію на свою користь, до того ж підходять з позиції інтелектуалізації.

4. Курсанти-юнки є більш підатливими до дій та зусиль, спрямованих на пошук соціальної підтримки.

Перспективи подальших наукових розвідок окреслюють вплив індивідуальних психологічних особливостей особистості на формування гендерної ментальності та відчуття психологічного часу особистістю.

Список використаних джерел:

1. Бакаленко О. А. Час як психологічний феномен: сучасний стан проблеми. Вісник Харківського університету. Харків, 2016. № 54. С. 64–68.
2. Бондарев Г. В. Основи військової психології: Навчальний посібник. Харків, 2020. 272 с.
3. Клименко Ю. О. Категорія часу в психологічній науці. Психологія і особистість. 2017. № 1 (11) С. 64–72.
4. Марценюк Т. О. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності. Наукові записки НаУКМА : Соціологічні науки. 2014. С. 33–42.
5. Мельник Т. М. Правові аспекти гендеру. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: К.І.С., 2004. С. 281–325.
6. Методичні рекомендації з організації психологічного вивчення військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України. Київ.: Головне управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України. 2015. 108 с.
7. Полунін О. В. Переживання людиною плину часу: експериментальне дослідження: монографія. Київ: Гнозис, 2011. 360 с.
8. Превентивні психофізіологічні заходи з попередження розвитку дезадаптації у військовослужбовців (невротичних та психічних розладів, пресуїцидальних форм поведінки) в умовах воєнного конфлікту та після його завершення: Метод. реком. за ред.

- Швець А.В., Коваль О.В., Лук'янчук І.А., Іванцова Г.В., Чайковский А.Р. Київ: «МП Леся», 2016. 80 с.
9. Романчук С., Романчук В., Боярчук О., Бобко Ю., Гульоватий В. Долання перешкод як напрям формування бойової та психологічної готовності військовослужбовців. Молода спортивна наука України. 2016. № 2. С. 304–309.
 10. Тімченко О. В., Приходько І. І., Колесніченко О. С. та ін. Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2016. 571 с.
 11. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: Навчальний посібник. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.
 12. Graf P., Grondin S. Time perception and time-based prospective memory. Timing the future: The case for a time-based prospective memory. 2006. P. 1–24.
 13. Mangels J. A., Ivry R. B. Time perception. The handbook of cognitive neuropsychology: What decits reveal about the human mind. 2001. P. 467–493.